

C. Th. Sørensens Uddrag af de Monrad-Allen'ske Optegnelser.

MEDELTE VED
ERIK MØLLER

Gennem snart et Par Menneskealdrer har det været kendt i historiskinteresserede Kredse,

at C. F. Allen under den politiske Krise i December 1863 og i de første tre Maaneder af D. G. Monrads Ministertid som Konsejlspræsident 1864 under hyppige Samtaler med Regeringschefen omhyggeligt nedskrev, hvad denne dikterede eller fortalte ham om de løbende Begivenheder —

at disse Optegnelser senere kom i Monrads Besiddelse, men, efter Sigende, ulæste af ham blev tilintetgjort af hans Arvinger — og endelig

at Militærhistorikeren C. Th. Sørensen forinden havde haft Lejlighed til at gøre Uddrag af de Monrad-Allen'ske Papirer, og at disse Ekscerpter stadig skulde eksistere i Manuskript.

Uvilkaarligt standser man allerede her ved et enkelt Punkt. Det lyder utroligt, at Monrad navnlig under Ministerkrisens og Kabinettdannelsens politiske Højspænding i December 1863 eller under hans personlige Kæmpeindsats i Dannevirke-Dagene (Februar 1864) skulde have fundet Tid til at holde »daglige« Konferencer — som det under Tiden hedder — med Professor Allen som sin Historiograf. Men Sagen er saa vel afhjemlet, først og fremmest gennem C. Th. Sørensens Vidnesbyrd, at den med visse Modifikationer (hvorom mere senere) saa vidt maa staa til troende.

Han og Monrad kom først i personligt Forhold til hinanden op mod en halv Menneskealder efter Begivenhederne i 1864. »I Vinteren 78—79 reiste S[ørensen] til Nykjøbing for af M[onrad] som han ikke personlig kjendte at faae Oplysninger til sin Bog om Krigen i 1864 og navnlig for at erfare Noget om M's Forhold

til Forsvaret af Als» . . .¹ Forbindelsen blev opretholdt i de følgende Aar. Den 4. Februar 1882 sender Monrad nogle Korrekturark af Sørensens Værk tilbage med Bemærkninger, og 16. Februar samme Aar takker *han* for Modtagelsen »af den mig tilsendte Pakke« med »de interessante Optegnelser«; den »skal blive bevaret med Troskab og efter Afbenyttelsen remitteret i tilsyneladende urørt Stand.«²

Om Benyttelsen af dette Materiale forklarer C. Th. Sørensen selv i et Udkast til en Fremstilling af »Ministerkrisen i Juleugen 1863 og Ministeriet Monrads Dannelse«.

»Angaaende det som skete (Begivenhederne) i samme Juleuger har jeg nogle Oplysninger. Monrad dikterede nemlig i Begyndelsen af sin Ministertid C. F. Allen sine Oplevelser, og dette begyndte d. 24. December. Da jeg skrev paa den 2. slesvigske Krigs Historie fik jeg til Orientering og fri Afbenyttelse disse Diktater overladte, mod at sende den forseglede Pakke, hvori de laa tilbage, ligesaa forsvarlig forseglede. Monrad, som ikke havde set Papirerne, vilde ikke læse dem. Han havde Ulyst dertil. Papirerne tjente mig væsentligt kun til Orientering, thi jeg kunde til det Værk, jeg da arbejdede paa, ikke bruge de Detailbegivenheder, der her omtales. Men jeg tog til egen Underretning Excerpter af disse Papirer. Havde jeg anet, at Pakken er bleven brændt i Følge en Bestemmelse af Monrad inden hans Død, skulde jeg nok have taget en hel Afskrift. Men det skete ikke. Imidlertid er der nogle Afsnit, som jeg tror at have temmelig fuldstændige og dertil hører det dikterede om Ministeriet Monrads Dannelse. Jeg har kun brugt 3. Person i mine Afskrifter [?] i Stedet for den første³, Monrad antagelig brugte, og saa har jeg udeladt Anekdoter og alt dette, som jeg kjendte eller var vis paa at kunne huske. Disse Optegnelser af mig vil jeg gjerne meddele, da de maaske nu ere den eneste Kilde til de Ting, Monrad meddelte.«

Pakken blev efter Afbenyttelsen rigtigt tilbagesendt; 10. Maj 1883 anerkender Monrad Modtagelsen af den og tilføjer: »Det er mig kjært om den har været Dem til Nytte; selv har jeg ikke læst den.«⁴ Knap fire Aar senere gik den op i Luer. Øjensynlig

¹ Notat af den daværende Direktor for Udenrigsministeriet, Gehejmlegationsraad Vedel i Tilslutning til *hans* Uddrag af C. Th. Sørensens Optegnelser (Vedels Arkiv IX. R.A.). — Monrad udtaler selv i Brev af 20/2 1879 sin Glæde over at have gjort C. Th. Sørensens »Bekjendtskab« (C. Th. S.s Papirer, Kgl. Bibl.).

² C. Th. S.s Papirer, Kgl. Bibl.).

³ Dette har Sørensen dog ikke kunnet gennemføre konsekvent, se S. 135, 138, 139.

⁴ C. Th. S.s Papirer, Kgl. Bibl.).

som Svar paa en Beklagelse over, at det var gaaet saaledes, skriver Monrads Søn, Viggo i 1893 til Gehejmelegationsraad Vedel¹:

«. . . Det var strax — faa Dage før hans [D. G. Monrads] Død, at Emmy [Monrads 2. Hustru] og jeg brændte Allens Manuskript og »tilintetgjorde et historisk Dokument af høj Værd« efter Paa-skriften »Brændes efter min Dod« — At dette skulde være Seglet paa en Tilgivelse, som har kostet saa stor Kamp som hele den tykke Bog »Den femte Bon i Fadervor² det troer nu jeg — uagtet jeg aldrig har vekslet Ord i den Retning eller overhovedet om den Tid med Fader.«

— Habent sua fata libelli. Det har efterladte Papirer ogsaa, og saadan har de Monrad-Allen'ske Optegnelser Skæbne altsaa været.

Vort Kendskab til dem beror saaledes alene paa Kaptajn Sørensen's Uddrag; det drejer sig om en Snes halve Foliosider, der findes mellem hans efterladte Papirer. Den største Part af disse er fra Boet overført til Det Kgl. Bibliotek (Manuskripter, Udkast, Optegnelser, Breve), en mindre Del (et enkelt Manuskript og forskellige Notebøger i Lommeformat) er kommet til Hærens Arkiv. Intidlertid er der, aabenbart med bestemt Formaal, af Bibliotekets Samling udtaget en Gruppe Arkivalier, og disse fandtes i en Mappe, som tydelig viste (bl. a. ved Registraturpaa-tegning), at den — i hvert Fald for en Tid — havde ligget i Hærens Arkiv. Det er øjensynligt, at de paagældende Papirer stammer fra Hovedmassen af Sørensen's Efterladenskaber paa Biblioteket; Udskillelsen var nemlig hverken foretaget med Overblik eller Omhu, idet der stadig her henlaa Ark og Blade, som tydeligvis hørte sammen med det borttagne.³

Dette gælder ogsaa de originale Uddrag af de Monrad-Allen'ske Optegnelser; det meste er taget ud, men et Par enkelte Folioark fandtes, da denne Undersøgelse foretoges, endnu paa deres oprindelige Plads som Bilag ved et renskrevet Udkast til en Afhandling om »Dannevirkes Rømning«.

Det har altsaa været muligt fuldstændig at reconstituere de oprindelige Uddrag, der dækker Perioden fra 24. December 1863 til Midten eller Slutningen af Marts 1864; at de ikke fortsættes, fremgaar af C. Th. Sørensen's Brev til Monrad den 16. Februar 1882; det hedder her til sidst: »Selvfølgelig beklager jeg — for Efterverdenens Skyld ligesaavel som for min egen — at Me-

¹ Koncepten er her udateret, men det næste Brev i Korrespondancen er af ²⁶/₂ 1893 (Monrads Arkiv, R.A.).

² Det vil sige: D. G. Monrad: Den femte Bon og dens Liv i Kirken indtil Luther (1883).

³ Det er alene muligt at anstille Formodninger om, hvorledes disse Ombytninger er foregaaet; og de har ingen Interesse her.

moirerne ikke gaa længere end til April»; og at der ikke har været Optegnelser fra Tiden før den 24. December ses af Bemærkningen i hans ovenciterede Forklaring om Benyttelsen af Materialet.

Vi ved ogsaa herfra, at C. Th. Sørensen ikke mente at kunne indarbejde disse væsentlig politiske Oplysninger i sit krigshistoriske Værk; det er heller ikke sket. Men det Stof, han her raadede over, optog ham aabenbart stærkt; som i Forbigaaende nævnt ovenfor findes der mellem hans literære Efterladenskaber et Udkast med Overskrift: »Ministerkrisen i Juleugen 1863 og Ministeriet Monrads Dannelselse«. C. Th. Sørensen var en Forfatter, der maaske egentlig ikke arbejdede tungt, men som øjensynligt havde svært ved at finde den Form og det Udtryk for sin Opfattelse, der fuldt tilfredsstillede ham selv. Han ændrede hyppigt i sine Manuskripter eller skrev nye Udkast, og dette gælder navnlig det om Ministeriet Monrad; der foreligger en Række forskellige Udformninger af denne Fremstilling mellem hans Papirer. Og disse ligesom den allerede tidligere nævnte Redegørelse om »Dannevirkes Rømning« bygger forøvrigt ikke alene, omend væsentligt, paa Uddragene af de Monrad-Allenske Optegnelser; bag dem ligger umiskendeligt ogsaa Oplysninger, som Monrad mundtlig har meddelt ham. Indslagen af denne Monradske Tradition er dog gennemgaaende saa spredte og uhaandgribelige, at der her kun paa et enkelt Punkt vil blive taget Hensyn til dem.

Men ogsaa selve Udtogene er et Kildestof, som maa ægge til Kritik. Der har ikke været *daglige* Konferencer mellem Monrad og Allen. C. Th. Sørensen bemærker selv, at det, han i Udkastet »Dannevirkes Rømning« fortæller om Kong Christians og Konsejlspræsidentens Ophold i Slesvig, Flensborg og Sønderborg efter Fjendtlighedernes Udbrud i Februar 1864, »er Hovedindholdet af, hvad Monrad efter Tilbagekomsten til København har dikteret« til Allen. Paa de virkelig store Dage i Hovedstaden er Samtalerne ganske sikkert ogsaa fulgt adskillig Tid efter Begivenhederne, og allerede herved *kan* Erindringsforskydninger være foregaaet. Men i den Henseende adskiller de Monrad-Allen'ske Optegnelser sig dog næppe væsentlig fra andre af Samtidens Dagbøger, f. Eks. A. F. Kriegers; Mænd, der staar midt i det levende Liv, kommer uvægerligt i Situationer, hvor Døgnets Timer ikke er talrige nok til, at Beretningen om Begivenhederne straks kan føres i Pennen. Men den Kendsgerning, at det her ikke engang er den handlende Person, som selv gør det, aabner Mulighed for Forskydninger i Fremstilling og Opfattelse, der, som vi skal se, rækker ud over Nuancer.

Og hertil kommer noget andet. C. Th. Sørensens Omgang med historisk Kildestof var til Tider med et mildt Ord noget tilfældig

og fri.¹ Ogsaa i den Henseende kan man her have sine Betænkkeligheder. Paa den anden Side virker det i nærværende Sammenhæng noget beroligende, at hans Gengivelse af Uddragene i de forskellige Udkast til de utrykte Fremstillinger ikke undergaar nævneværdige Forandringer; man kan derfor forhaabentlig regne med, at ogsaa det oprindelige Excerpteringsarbejde er forsvarligt gjort, selv om han ojetsynlig paa det sidste er blevet træt og refererer meget kort. Haandskriften, der i disse Notater til eget Brug tit er vanskelig at tyde og gør Læsningen usikker, bliver her i enkelte Tilfælde aldeles ulæselig. Naar det overhovedet har været muligt at naa frem til en efter Udgiiverens Mening tilforladelig Gengivelse af Originalmanuskriptet, skyldes det alene C. Th. Sørensens gentagne Benyttelse af Udtogene i sine forskellige Udkast og Udarbejdelser dels i Ordlyd, dels i meget fyldige Referater. Disse er skrevet med en meget mere læselig Haand og gør det altsaa muligt at verificere Teksten. Men selv saaledes kan Udgiiverarbejdet have sine Mangler. Det er f. Eks. tit umuligt at afgøre, hvor det drejer sig om egentlige Forkortelser og hvor om flygtig Skrift.

Med alt dette er og bliver Uddragene af de Monrad-Allen'ske Optegnelser en Hovedkilde for Begivenhedsforløbet i Krisedagene December 1863 og Februar 1864. De har derfor altid interesseret. Gehejmelegationsraad Vedel har, som nævnt, paa et ret tidligt Tidspunkt taget en lidt forkortet Afskrift af dem² og brugt denne ved Udarbejdelsen af sin, kun delvist offentliggjorte, »Fremstilling af Danmarks Udenrigspolitik 1858—64«.³ K. C. Rockstroh har benyttet Samlingerne paa Kgl. Bibl. i sin Bog om »General de Meza og Dannevirkes Rømning«. Adskillige andre Historikere har i de senere Aar i hvert Fald haft Kendskab til de Vedelske Afskrifter og Gengivelser.

I Brevet til Monrad af 16. Februar 1882 skriver C. Th. Sørensen, at Optegnelserne »vilde egne sig godt til at offentliggøres, som de foreligger, om 50 Aar.« Nu har vi kun *hans* Uddrag. Men efter at Kriegers Dagbøger er blevet udgivet, efter at Davids Optegnelser og Orla Lehmanns Beretning om Ministerskiftet 1863 er fremkommet i »Historisk Tidsskrift«, synes det rimeligt ogsaa at offentliggøre disse Uddrag i deres oprindelige Form, syv Aartier efter at de i sin Tid blev foretaget.

¹ Hist. Tidsskr. 8. R. III (1910—12), 392—93 Note.

² Findes i Vedels Arkiv (R.A.) XI: Samling af Aktstk. og Afskrifter 1857—1902 og IV₁: Spredte Optegnelser m. m. til . . . Monrads Biografi.

³ I Vedels *Fremstilling* (hans Arkiv XI: Samlinger og Sager vedrør. hist. Begivenheder) er der Indskud og .Endringer ved Gengivelsen af Uddragenes Oplysninger, der bygger paa hans egen Viden og personlige Erindringer.

Dette her er i 1879 eller 80 skrevet lige ud af det, Monrad i 1863—64 dikterede Allen. Men forkortet og med mine egne ord.

Marts 1900. C. Th. Sørensen.

[Ministerkrisen i Juleugen 1863 og Ministeriet Monrads Dannelse.]

[Den særlige engelske Udsending Lord] Wodehouse havde gjort gjældende, at det var de tyske Stormagters bestemte Ønske at standse den revolutionære Bevægelse, men at Danmark selv maatte hjælpe til, for at dette kunde ske og give efter.¹

Kongen kom ind i Ministermødet og sagde bevæget, at han umulig længere kunde fortsætte den nuværende Politik. [Den engelske Udenrigsminister] Russel [sic] har telegraferet at hvis Fælles[orfatningen] ikke tilbagetoges 1. Jan. vilde Preussen begynde Krig og erklære Londontraktaten[s] Arvefølge ophævet. Han vilde, at Ministeriet skulde forlade deres nuværende Politik og indkalde Rigsraadet [igen], for at faa Fællesforf. lovlig ophævet.

Ministeriet indgav Demission².

¹ Situationen i den tredje Decemberuge 1863 var den, at de neutrale Stormagsregeringer havde sendt Gesandter i overordentlig Mission til København, formelt for i de respektive Suveræners Navn at lykønske Kong Christian IX til hans Tronbestigelse, men navnlig den engelske Udsending, Lord Wodehouse, og den russiske, Statsraad Ewers, var samtidig instruerede til at lægge Pres paa den danske Regering for at faa den til at ophæve Forfatningen af 18. November 1863. Konseilspræsident Hall mente imidlertid ikke, at Wodehouse og Ewers havde været i Stand til at give Tilsgagn om Indrømmelser fra tysk Side, der kunde berettigede et saadant Skridt, og den 21. December blev Rigsraadet hjemsendt, hvad der betød, at en Opfyldelse af Stormagternes Fordringer væsentlig vanskeliggjordes.

² Ministeriet havde i December 1863 følgende Sammensætning: Konseilspræsident, Udenrigsminister og Minister for Holsten: C. C. Hall, Kul-

(Ministeriet erklærede sig tillige villigt til efter Kongens Onske at indkalde Rigsraadet til paa Mandag) [28. December].

Dette var den 24 Decbr 1863¹.

Kongen synes først at have henvendt sig til Andræ², om at danne et nyt Ministerium, hvad denne afslog.

Krieger havde imidlertid faaet Beslunt[ingen] om Indkaldelse at vide. Henvendte sig til Fenger og Hall, og forestillede dem, hvor urigtigt og konstitutionelt skadeligt det vilde være, at sammenkalde Rigsraadet] naar der *ikke* var noget Ministerium.

Først maatte et Minister[ium] være dannet, som kunde træde frem for det. Kongen maatte skaffe en Mand til at overtage Minist[eriet] og som skulde [?] indkalde Rigsraadet. Fenger og Hall lod sig ikke overbevise af Krieger, derimod senere Monrad, til hvem han dernæst henvendte sig. Monrad sluttede sig til Krieger og først saa bøjede Ministeriet derhen, at det ikke vilde give Underskrift til kgl. Budskab om Rigsraadets Sammenkaldelse. Hall underrettede Kongen derom, men ogsaa Monrad, fordi han tidligere havde været enig med Kongen om, at Rigsraadet sammenkaldtes³.

tusminister: D. G. Monrad, Indenrigsminister: Orla Lehmann, Finansminister: C. E. Fenger, Justitsminister: A. L. Casse, Krigsminister: C. C. Lundbye, Marineminister: St. A. Bille, Minister f. Slesvig: Fr. H. Wolfhagen.

¹ Denne Tidsangivelse er rigtig efter Almanakken; Ministermødet, der var begyndt sent paa Aftenen den 23., efter at Lord Wodehouse Kl. 21 havde meddelt Kongen Lord Russells Telegram, sluttede først den 24. Kl. 2. Det blev, rimeligt nok, afholdt hos Lehmann, da han var syg (Kriegers Dagb. III, 26), og det er derfor lidt vanskeligt at indpasse Monrads Meddelelse om Kongens Indtræden i Ministermødet i denne Begivenhedsrække. Den nærmest følgende Udvikling foregaar senere paa Dagen den 24. December.

² Samtalen med Andræ fandt Sted den 23. Decemb. Kl. 20 (P. Andræ: Andræ-Hall overfor den politiske Situation i Efteraaret 1863 (1902) S. 80.

³ I Statsraadet den 21. December havde Monrad udtalt, at han ikke kunde nægte at det nuværende Ministerium staaer med et vist Eiderpræg, og et andet Ministerium med et mere heelstatligt Præg vilde maaske kunne opnaae mere . . . Men intet Ministerium troede han kunde tænke paa at

Kongen var hæftig og mod sin sædvanlige høflige Adfærd var han endog grov mod Monrad. Han talte om, at Ministerne havde taget ham ved Næsen, da de havde lovet at indkalde Rigsraadet, men nu nægtede det. Han sagde, han kunde forlange Rigsraadets Sammenkaldelse, og at hans Forlangende ikke kunde nægtes.

Monrad svarede at det var en Umulighed at sammenkalde Rigsraadet, naar [man] intet Ministerium havde. Kongen faldt ind i Talen med de Ord: at han nok skulde faa et Ministerium til den Tid, hvortil Monrad svarede, at det ikke var saa let under Forhold, som de daværende og i saa kort Tid at faa et saadant; men at han dog mente det tilstrækkeligt (saaledes troer jeg, at Talen faldt) naar Kongen foreløbig kunde faa en Mand til at undertegne [et] Kgl. Budskab om Rigsraadets Indkaldelse og paatage sig Ansvarret derfor. »Hvem vil De nævne mig«, faldt Kongen derpaa ind, (som før at høre, om Monrad sigtede til Nogen). »Oxholm«¹, svarede han, »han staar Ds. M. saa nær og har samme politiske Anskuelse som Deres Majestæt«. »Ja men han befatter sig jo slet ikke med Politik, svarede Kongen og desuden er han og jeg aldeles uenige i Politikken«. Saa Bluhme da! bemærkede Monrad. »Han er saa forhadet« svarede Kongen og tilføjede strax efter: (idet han overlod sig Reflex[ion]) Andra vil ikke. Jeg kunde nok faa en, som er villig nemlig Blixen Finecke², men ham vil jeg ikke have. Efter at Talen derpaa var ført flygtigt over paa Hegermann-Lindencrone³, forlod Monrad kaste Forfatningen af 18de November overende uden at der fra Magternes Side foreligger noget Positivt til en endelig Afgjørelse af vort Mellemværende med Tydskland« (Statsraadets Forhandlinger om Danmarks Udenrigspolitik 1863—79 S. 60). Ved en Middag hos Kongen senere paa Dagen skal han have udtalt, at det var orkesløst at prøve at faa Rigsraadet til at ophæve November-Forfatningen (Depeche fra den russ. Gesandt ^{22/12} 1863 — Afskrift i R.A.).

¹ W. T. Oxholm, Overhofmarskal 1863—76.

² Baron Blixen Finecke, oprindelig konservativ Godsejerpolitiker, havde senere sluttet sig til den nationale Fløj af Bondevennerne.

³ Generallojtnant C. D. Hegermann-Lindencrone havde altid staaet Kong Christian nær; efter Tronskiftet blev han atter udnævnt til Generaladjutant.

Kongen, som det synes noget fornærmet, thi han lod Kongen vide, at hvis han igjen blev Minister, skulde Kongen komme til at tage de Ord tilbage, som han havde brugt om at tage ved Næsen.

Ligefra Kongen gik Monrad til Hall og traf hos ham Hegerm. Lindencrone til hvem han sagde, at han troede, Kongen vilde tale med ham. H. L. spurgte overrasket, om det var i Forbindelse med Monrad, hvortil denne svarede »Nej«. Hegerm. Lindencrone begav sig saa strax til Kongen, forundret over den uventede Opfordring.

Da Hall samme Dag¹ (1. Juledag) havde en længere Sammenkomst med Kongen, var Oxholm tilstede og han havde da lovet at forsøge Dannelsen af et Ministerium og indkalde Rigsraadet. Men Hall fremstillede de store Misligheder, som var forbundne dermed forklarede den politiske Situation og viste hvor lidet et saadant Skridt tjente til at tilfredsstille Ostr[ig] og Preussen, og Følgen af denne Udvikling blev, at *Indkaldelsen af Rigsraadet* opgaves.

Det der laa til Grund for Halls Fremstilling var det, der var foregaaet i Holsten, Forbundstroppernes skandaløse Færd, Prinsen af Augustenborgs Ankomst. De hittidige forsonlige Skridt var giorte eller paatænkte som Følge af Wodehouses Fremstilling om de tyske Stormagters gode Hensigter med Danmark. Han havde sagt, at deres Hensigt blot var, at trykke Revolution i Tyskl. ned og at Dnmk maatte hjælpe til ved ikke at stille sig for fjendtligt men forsonligt til dem i Modsætning til Forbundet. Nu viste imidlertid Forholdene i Holsten, at Magten slap Østerrig og Preussen ud af Hænder, at Revolutionen sejrede, og at Krig var uundgaaelig.

Kongen har imidlertid, uagtet en noget forandret Opfattelse af de politiske ydre Forhold efter Halls Udvikling af vedk. Sager [?], i det Rigsraadets Gienindkaldelse blev opgivet, dog gjort Forsøg paa at danne et med sin politiske Opfattelse mere stemmende Ministerium, thi den 26. kom Hegerm[ann] Lindencrone op til Lundbye og fortalte ham, synlig tilfreds, at han

¹ Er i Virkeligheden næste Dag smlgn. S. 116 Note 1.

skulde være Krigs- [og] Marineminister, en fortrolig Meddelelse, som [h]an dog senere paa Dagen i et nyt Besøg hos Lundbye supplerede med en ny: »at nu var det Hele opgivet[«].

Om Aftenen holdtes Tolvmandsmødet paa Kongens Palais. Om Halls Tale i samme handler et Brev af Tscherning, meddelt [?] i Fædrel[andet] d. 30., hvilket er rigtigt.

Til Halls Udtalelse, at Ministeriet fastholdt sin Demission, bemærkede Monrad, at det ikke var Ministeriet, men Kongen, som fastholdt Demissionen, og at Halls Erklæring ikke forud havde været Gienstand for Forh[an]dl[ing] i Ministeriet. Han ønskede derhos Kongens Tilstedeværelse, hvilket Bluhme og David ogsaa ønskede. Men Krieger og Andræ svarede, at i saa Fald vilde de ikke udtale sig, og der blev derefter ikke længer Tale om at kalde Kongen.

Efter Halls Udvikling af den politiske Situat[ion] [?] var der Afstemning. Ussing¹, Bluhme, Fønnesbech², Madvig, Krieger, Andræ³ erklærede, at det nuværende Ministerium maatte gienføre Sagerne. David mente derimod, at det burde modificeres og gøre et Skridt til Højre. Dette sidste var ogsaa de afgaaede Ministres Mening, thi da Mødet var hævet, efter at Kongen var kommet ind og havde takket de Tilstedeværende, og Ministeriets afg[aaede] Medlemmer samlede sig hos Lehmann (Indenrigsminister) var denne Mening fremherskende. Der bragtes forskjellige Kombinationer i Forslag. Den mærkeligste var den, som Monrad foreslog: Bluhme, Monrad, Fenger og en Fjerde, hvis Navn jeg ikke giver [?]. Den vandt dog ikke Tilslutning. Fenger var bestemt imod den.

Følgen af Mødet var at Kongen overdrog Hall at rekonstruere Kabinettet med enkelte Modifikationer. I et Møde, som Ministeriet holdt d. 27. Kl. 1 hos Lehmann erklærede Hall, at Lehmann og Wolfhagen skulde ud. Mod den første nærrede Kon-

¹ Tage Algreen Ussing, Borgmester i København, Medlem af Rigsraadet (konservativ).

² C. A. Fønnesbech, Godsejer, Medlem af Rigsraadet.

³ I Marginen: Kranold, R. H. C. C. Generaldecisor for det slesvigske Regnskabsvæsen, Medlem af Rigsraadet.

gen ingen Sympati, hvad der ikke behøvede Forklaring, men han troede sig personlig fornærmet af ham, fordi han engang i et Statsraad under Frederik VII afhand[lende] den græske Thronfølgesag under en Tale i en haanlig Tone skal have sagt: der skal være et Sted, som hedder Ballenstedt¹, hvor Deres Kgl. Højheds Moder² og Søster opholdt sig. Wolfhagen led Kongen godt, men der var en Uoverensstemmelse mellem ham og Kongen om en Edsaflæggelse, hvorved et Løfte, som Kongen havde givet sin Broder Carl³, anfægtedes. Hertugen havde aflagt Ed til Kongen. Wolfhagen krævede den giennem Amtmanden [?] af Hertugens Godsejere og ogsaa af Hertug Carl, Kongen havde lovet Carl at sønderrive den til ham aflagte Ed, dersom ikke de andre Godsejere bleve fritagne for den. Godsejernes Politimyndighed var Anledning til at Eden afkrævedes dem. Monrad vilde at Sagen skulde jævnes ved at Hertugen gav frivillig Afkald paa sin Politimyndighed. Hvorledes Sagen end forholdt sig, Kongen kunde ved hvad Wolfhagen havde foretaget, ikke holde et Sin Broder givet Løfte.

Lehmann erklærede, da han hørte hvad der var forlangt, at han gerne vilde træde ud, men ikke smides ud. Wolfhagen var tavs. Lehmann var i den yderste Bevægelse, men han var da syg og kjendelig mærket af Sygdommen. Hall veg nu tilbage for at gøre Modifikationer i Ministeriet og foreslog, at man skulde forlange Ministeriets Rekonstruktion uden Modifikation. Dog var Bille ikke forudset i det nye Kabinet, de andre ønskede ham ud, og ved Mødets Begyndelse havde Fenger erklæret, at Bille efter sine Kollegers Ønske vilde indgive sin Demission. Men til Overraskelse indfandt Bille sig under Mødet, tog sin

¹ Slot i Harzen ved Byen af samme Navn, tilhørte siden 1765 Hertugerne af Anhalt-Bernburg.

² Prinsesse Louise Caroline af Hessen (1789—1867) g. m. Hertug Vilhelm af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksburg; boede fra 1848 paa Ballenstedt sammen med Datteren Friederike, Enke efter Hertug Alexander af Anhalt-Bernburg.

³ Hertug Carl af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksburg (1813—78) ovennævnte Hertug Vilhelms ældste Son, der arvede Titelen 1821; havde en Tid i 1848 været paa slesvig-holstensk Side.

Erklæring til Fenger tilbage og ytrede grædefærdigt, at det dog var haardt, at han ene skulde udelukkes, naar Ministeriet i sin Helhed rekonstrueredes.

Ingen ytrede et Ord dertil, Bille blev, Halls Opfattelse mødte heller ikke Modsigelse. Næste Møde berammedes til samme Dags Aften Kl. 8.

Om Aftenen Kl. 7 fik Monrad Bud om at indfinde sig hos Kongen og modtog der Kongens Anmodning om at danne et nyt Kabinet.

Hvad der er foregaaet mellem Kongen og Hall denne Dag ved jeg ikke bestemt. Dog følgende: Ved Ministeriets Modifikation synes Kongen at have tænkt paa en ny Udenrigsminister, da han derved kunde faa en moderatere eller i al Fald en ny i Udlandet bedre anset Personlighed ind i Styrelsens vigtigste Branche. Det Motiv, som Kongen fremførte for Hall var dog ikke det, men at en enkelt Mand vilde blive for almægtig, naar Udenrigsministeriet og Konseilspræsidiets vare forenede og at han derfor maatte anse det for meget ønskeligt, at de blev skilte. Hall havde ogsaa for Kongen nævnt, hvem der skulde være Udenrigs, hvem Indenrigsminister o. s. v. Men han maa have forladt Kongen uden nogen bestemt tydelig Udtalelse, thi Kongen var i Tvivl om, hvad Hall havde sagt og havde ytret sin Tvivl for Oxholm. Denne havde talt med Hall efter Samtalen med Kongen, og havde faaet det Indtryk af sin Samtale, at Hall ansaa det for at være til Landets Tarv at det blev overdraget enten Krieger eller Monrad at danne et nyt Kabinet. Da Oxholm skulde spise sammen med Hall hos den franske Minister¹, aftalte Kongen derefter med Oxholm, at denne efter Bordet skulde spørge Hall, om han ikke havde opfattet Hall rigtigt, at det var bedst, det blev overdraget enten Krieger eller Monrad at danne et nyt Ministerium. Hvis Kongen ikke fik en Billet inden Kl. 6¹/₂ fra Oxholm, kunde han anse Halls Svar for bejaende. Da Billetten ikke kom, sendte Kongen Kl. 7 Bud til Monrad.

Da Monrad følte sig overrasket ved Kongens Tilbud, eftersom Hall samme Dags Formiddag i Ministermødet havde er-

¹ M. Dotézac.

klæret, at Kongen havde overdraget ham det, ytrede Kongen, at han selv havde været i Tvivl, om han ikke var engageret ligeoverfor Hall, og forklarede nu, hvorledes det var gaaet til. Han udtalte ved den Lejlighed, at han kunde forstaa Monrad og ogsaa forstaa Fenger; men naar Hall havde talt en Time blev han forvirret, og naar Hall gik, vidste han egentligt ikke, hvad han havde sagt!

Da Monrad refererede Halls Ytringer i Formiddagsmødet, hvoraf det fremgik, at Hall havde overtaget Hvervet, og her ytrede, at Intel stemmede mindre overens med Kongens Karakter end det ikke strængt at holde et givet Ord, takkede Kongen ham og fandt, han havde Ret. Derpaa fortalte Monrad paa Kongens Opfordring, hvad der iøvrigt var passeret i Ministermødet, hvorefter Kongen erklærede, at han ikke vilde gaa ind paa Kabinetets Rekonstruering uden Modifikation; en indre Stemme sagde ham, at han ikke kunde eller burde det. Monrad forestillede Kongen at ethvert andet Navn end Bluhmes vilde være betydningsløst ligeoverfor Udlandet og at ligeoverfor Indlandet vilde ethvert andet Kabinet, end det bestaaende, have store Vanskeligheder at overvinde. Kongen antydede Muligheden af, at Blixen vel 2. Gang kunde danne et Kabinet¹, men holdt sig iøvrigt til, at det nuværende Kabinet skulde rekonstrueres dog med Modifikationer. Han mente, at det var afgjort, at han var bundet, og at ogsaa Hall vilde staa ved, at han maatte gaa ind derpaa. Men spurgte imidlertid Monrad, om han, dersom Hall ikke vilde, saa vilde paatage sig Dannelsen af et Kabinet, og dertil svarede Monrad ja².

¹ Blixen Finecke havde aldrig i egentlig Forstand dannet Kabinet; han var Udenrigsminister i Rotwitts Kabinet 1859—60.

² C. Th. Sørensen kommer i sine forskellige Udkast til en Skildring af Ministerskiftet 1863 gentagende ind paa Grunden til Monrads Beslutning om at danne Regering; kortest og mest forstaaeligt forklarer han det saaledes: »Monrad frygtede for at der skulde komme en Spaltning mellem Kongen og Ministeriet, og at Godsejerne vilde komme til at spille en politisk Rolle. Han vilde gerne erobre Kongen for den nationale Politik og derfor ønskede han i Tid frivilligt en modereret Regering». Et andet Sted skriver C. Th. S. i samme Forbindelse: »Og dette noterer jeg her fordi jeg ved fra

Monrad tog fra Kongen strax hentil sine ventende Kolleger og meddelte Indholdet af en Tale, han havde havt med Kongen. Han erklærede nu ogsaa Hall for bunden ved sine Ord til Kongen og udtalte for sit Vedkommende, at han ikke 2^{dn} Gang som i 1859 (2. Dec) ved at slutte sig til Hall vilde bevirke — i Stedet for Ministeriets Opretholdelse — at Magten gled over i andre, vi vidste ikke, hvis Hænder, men enten i Oxholms eller Blixen Fineckes. Han erklærede derpaa Hall, at han var villig til at indtræde med ham i det nye Kabinet, han maatte danne, og [sic] men at han ogsaa, dersom Hall f. Ex. ligeoverfor Lehmann skulde anse det ønskeligt, at han blev staaende udenfor, vilde understøtte det nye Kabinet ærligt og loyalt paa enhver Maade.

Monrads Ord gjorde et synligt Indtryk paa Hall. Monrad fulgte efter Mødet Hall til Vesterport¹, men det var ikke muligt at faa en bestemt Udtalelse af ham.

Dagen efter, Mandag d. 28., var Hall hos Kongen og havde i 1½ Time en Samtale med ham. Han forlangte, at Kongen pure skulde sende Ministeriets Demission tilbage, men lovede saa at drage Omsorg for, at de af ham ønskede Modifikationer indtraadte i Løbet af nogle Uger. Kongen lovede at sende ham sin Beslutning samme Dags Aften Kl. 8.

Kl. 3 samme Dag traf Monrad Hall i Konseilpræsidiets, hvor ogsaa Vedel² var tilstede, og Fenger kort efter kom tilstede. Hall var meget nedtrykt, men fast i sin Beslutning. Monrad an-

den bedst mulige Kilde, at det var dette Forhold [Modsætningen mellem Kongen og Ministeriet] som gjorde Monrad lidt urolig — — — i sin Diktat taler han ikke om sine Motiver. — Hvad Monrad i December 1863 vitterligt arbejdede for, var en mere helstatslig orienteret Regering (se saaledes hans Samtale med Andræ 21. December (P. Andræs anf. Skrift S. 74). Han søgte ogsaa Forbindelse med den russiske Gesandt (Nicolays Depeche 7/12 1863, Afskrift i R.A.). Den Forklaring, han en halv Menneskealder senere har givet C. Th. Sørensen, er tydeligt præget af Kendskab til den senere politiske Udvikling (Godsejernes Indflydelse).

¹ Hall boede paa Bakkegaarden og var aabenbart paa Vejen hjem.

² Departementschef P. Vedel i Udenrigsministeriet; han havde paa dette Tidspunkt samlet hele den politiske Ledelse under sig.

befalede ham Kultusministeriet og vilde selv overtage Indenrigsministeriet i et modificeret Kabinet, men Hall var ikke til at bevæge. Monrad erklærede, at han ventede at modtage Kongens Anmodning om at danne et Kabinet. Om Eftermiddagen var Hall hos A. Hage, hvor flere af Ministrene skulde spise sammen med Wodehouse. Monrad var ogsaa indbudt, men havde sendt Afbud. Hall havde Plougs Kone til Bords og var meget oprømt, men Kl. 8 modtog han en Billet, som forstemte ham, hvornæst han forlod Selskabet. Dette var Kongens Svar. Paa samme Tid mødte Monrad efter Kaldelse hos Kongen. Han gjorde Kongen opmærksom paa at hans Kabinet ikke kunde vente nogen udelt Velvillie hos Folket, men at han skulde gennemføre Kongens Villie, selv om han skulde møde som Enemini-ster med 8 Direkteurer. Kongen svarede, at det var ret og at han nu stolede ene paa ham. Samme Aften begav han sig til Krieger, Vedel og B[aro]n Nikolai¹, men traf ingen hjemme.

Den 29. Morgen kom først Krieger, dernæst Vedel til ham, dernæst Balthasar Christensen, til hvem han ogsaa havde havt Bud. Krieger havde Monrad tiltænkt Indenrigsministeriet, men han vilde kun indtræde som Udenrigsminister. Vedel støttede dette Ønske. Balthasar Christensens Kaldelse havde sin Grund i at Monrad ønskede en Mand i Ministeriet, til hvem Bondevennerne havde Tillid. Han nævnte Fonnesbech, som ogsaa Kongen havde bragt under Overveielse, men B. Chr. mente, at Fonnesbechs Indtrædelse vilde være en Insult mod Bondevennerne. Derimod foreslog B. C. Hofjægermester Carlsen². Derefter begav Monrad [sig] til³ Sir A. Paget⁴, med hvem han stod paa en fortrolig Fod. Han udbad sig hans Raad om Valget af en Udenrigsminister, idet han erklærede at Bluhme var umulig i Indlandet, og at man derfor ikke kunde drage Nytte af [hans Navn] ligeov[erfor] Udlandet. Han gav Paget Valget mellem

¹ Den russiske Gesandt (Smlgn. S. 122—123 Note 2).

² Hans Rasmussen Carlsen, Godsejer, Rigsdagsmand, hørte til det nationale Venstre.

³ »til« skrevet to Gange.

⁴ Den engelske Gesandt — stod Kong Christian nær.

Hall, Krieger, Vedel og sig selv. Paget, som var enig i, at Bluhme var umulig i Indlandet, forkastede ubetinget Hall, hvis Optagelse i det nye Kabinet han overhovedet fraraadede, ytrede Betæneligheder ved Kriegers eller Vedels Valg og rystede forlegen paa Hovedet af Monrad selv som Udenrigsminister. Derimod stak han Quaades¹ Navn ud. Han og Bn. Nikolai og Ewers² og Wodehouse havde nemlig indbyrdes forhandlet om, hvem man under de forhaandeværende Omstændigheder maatte ønske Danmark som Udenrigsminister, og de vare bleven enige om, at Quaade var den eneste, der kunde gjøre Landet diplomatisk Gavn, fordi han havde Agtelse og Tillid i Tyskland. Monrad bemærkede, at Quaade vilde berede ham Vanskeligheder i Indlandet og at han, hvis han tog ham, maatte have for Opinionens Skyld en Modvægt i Hall. Han maatte altsaa, naar han tog Quaade, ogsaa tage Hall, og derfor spurgte han med Hensyn til det, Paget havde udtalt om Hall, om han ansaa Quaade + Hall for ønskeligere end enten Krieger, Vedel eller ham selv uden Hall. Da Paget havde bejaet dette, syntes hans Beslutning med Hensyn til Quaade fattet. I Konseilspræsidiets, hvor han begav sig hen fra Paget modtog Hall ham venskabeligt, men vilde ikke indtræde i det nye Kabinet. Monrad tilbød dernæst Fenger at blive Finansminister, men Fenger vilde ikke indtræde i noget Kabinet, hvori ikke baade Hall og Monrad var Medlemmer. Han lovede derimod at ville overtage Direktoratet for Finansministeriet, dersom Monrad tog Finansministeriet. Monrad sendte nu Bud efter Madvig, som han vilde tilbyde Kultusministeriets Portefeuille og telegraferede efter Johansen [sic] i Husum³. Han havde nemlig tidlig om Morgenen konfereret med Regenburg⁴ om Valget af en slesvigsk Minister. Regenburg havde nævnt

¹ Kammerherre G. J. Quaade, dansk Gesandt i Berlin, konservativt-helstatsligt indstillet, havde været under stærk Indflydelse af Bismarck.

² Statsraad Ewers, den særligt udsendte russiske Gesandt.

³ Chr. G. W. Johannsen, siden 1850 Amtmand over Husum og Bredsted Amter.

⁴ Th. A. J. Regenburg, Chef f. Sekretariatet i Ministeriet f. Slesvig og Departementschef f. 3. Departement — faktisk Direktor.

Schack¹ i Tønder, Landfoged Krog² [sic], Johansen i Husum, Heltzen³ og Plessen i Eckernforde⁴ som brugbare og paalidelige Mænd. Monrad havde kun personlig Kjendskab til Plessen, men telegraferede efter Johansen. Endelig kaldte Monrad ogsaa Orlogskaptajn Lütken⁵ til sig, hvem han vilde tilbyde at indtræde som Direktør for Marinen under Krigsministeriet.

Madvig, som indfandt sig, erklærede, at han ikke havde nogen Tillid til den hele Kombination, at han ikke vilde lægge Monrads Kabinet et Halmstraa i Vejen, men ene leve for sin Videnskab. Lütken erklærede en Sammensmeltning af Krigs- og Marine-ministeriet for farligt i Krigstider, vilde ikke være Direktør, men var villig til at blive Marineminister.

Blandt de Besøgende i Konseilspræsidiets var ogsaa Ploug. Ploug var utilfreds med, at der var telegraferet efter Johansen, fortalte Monrad, at han var i Feiltagelse naar han troede, at han nød nogen Tillid i Byen. Denne var i den stærkeste Bevægelse, saa det kun var med Møje, at man kunde holde et Udbrud tilbage. Monrad sagde, han vilde handle efter sin Samvittighed og i Nødsfald lade Gaderne feje med Kanoner, thi noget Kjøbenhavnsk Gaderegimente vilde han ikke taale.

Imidlertid var Udfaldet af hans Forsøg paa at danne et Ministerium kummerligt. Kun Lütken, som han ikke havde tænkt paa at gøre til Minister, men kun til Direktør, var engageret. Men to havde desforuden, nemlig Krigsministeren Lundbye, hvem alle det tidligere Kabinets Medlemmer enstemmigt havde tilraadet kun at drage Omsorg for Hæren og derfor indtræde i hvilken som helst politisk Kombination, og Casse, som indtog en

¹ F. L. H. Greve Brockenhuus-Schack, Amtmand over Tønder og Løgumkloster Amter.

² Kammerherre F. Chr. H. Krogh, Landfoged i Stapelholm.

³ E. S. E. Heltzen, Amtmand over Aabenraa, Sønderborg og Nordborg Amter, Medlem af Rigsraadet, ultra-konservativ.

⁴ H. F. A. Baron v. Plessen, kgl. Godskommissær for Dänisch-Wold District.

⁵ Orlogskaptajn O. H. Lütken.

lignende Stilling som Lundbye paa Grund af de omfattende Lovarbejder¹, han havde forberedt til Rigsraadet. Med Casse havde Monrad desuden talt om Formiddagen og Casse havde bragt i Erindring, at Monrad havde skaffet ham ind i Kabinettet, og at han derfor vilde staa og falde med Monrad.

Kl. 6 om Aftenen samledes derfor Monrad med Lytken [sic], Lundbye og Casse og foreslog, at Ministeriet skulde konstituere sig og dele Portefeuillerne mellem sig. Det foreslog² [sic] imidlertid Monrads Kolleger paa det Bestemtteste; de vare meget modløse ved hele Situationen. Casse erklærede, at hvis heller ikke Krieger indtraadte, maatte han trække sig tilbage. Forskjellige Beretninger tydede da paa, at Byen virkelig begyndte at komme i Bevægelse. Monrad sendte da Bud efter Krieger og tilbød ham Udenrigsportefeullen, men han afslog den nu og raadede til at vende tilbage til Hall. Casse trak sig nu tilbage. Tilbage var kun Lundbye og Lütken. Til den første [sagde] Monrad, at han ansaa ham for bundet, hvortil L[undbye] svarede Desværre. Lütken gav han Frihed til at trække sig tilbage, hvis han ønskede det, men han vilde blive. Man skiltes derpaa, og Monrad tog ud til Kongen for at forelægge ham Sagens Stilling. Han erklærede at han ikke veg tilbage, og at Kabinettets Dannelse skulde gennemføres, men han bad dog Kongen om at overlægge om det ikke var bedst at vende tilbage til Ministeriet Hall. Kongen erklærede, at han under ingen Omstændigheder vilde vende tilbage til Hall. Monrad bad dernæst Kongen om at tilkalde en Mand, der nød hans personlige Tillid og først tage en endelig Beslutning, naar han havde overlagt Sagen med ham. Han bemærkede, at hans Natur var af den Beskaffenhed, at Vanskeligheder kun styrkede hans Villie, men han kunde maaske ikke rigtig se, hvad der var til Landets og Dynastiets Tarv. Kongen sagde, at Blixen var villig til at indtræde i Monrads Ministerium. Han lod derfor Oxholm kalde. Denne erklærede,

¹ Forslag om Offentlighed og Mundtlighed i Retsplejen og Anvendelse af Nævninge.

² Meningen er selvfølgelig, at de modsatte sig Forslaget.

at Kongen ikke kunde vende tilbage til Hall. Monrad tog fra Kongen til Simony¹, hvem han tilbød en af de kongerigske Portefeuilleer, men han erklærede sig tilfreds i sin Stilling og ikke Politiker. I hvert Fald maatte han have Betænkningstid. Derpaa tog Monrad til Overskoledirektor With² og anmodede ham om i Nødsfald at overtage Kultusministeriet, hvilket denne da ogsaa, saa bestyrtet han end blev, lovede, af Hengivenhed for Monrad at ville giøre, naar det forlangtes som et Offer af ham. Derfra gik Monrad til Telegrafstationen og anmodede Hother Hage³ i Stege om i Tillid til sin gamle Ven at overtage Justitsministeriet, men da Stationen i Stege var lukket maatte Depechens Afgang opsættes til næste Morgen. Atter til Kongen. Baade Kongen og Monrad følte sig styrkede ved Withs Ja. Monrad kjørte hjem Kl. 10¹/₂. Kl. 10³/₄ kom Carlsen. Han var ikke utilbøjelig til Indtrædelse i Kabinettet, men maatte tale med Kongen og raadspørge sine politiske Venner.

Onsdag 30. Morgen telegraferede [Monrad] til Engelstoft⁴ om at overtage Kultus. Fra Hage Svar, at Situationen uklar for ham, men han ville rejse til Kjøbenh. Fra Quaade, til hvem der var telegraferet om at komme til Kiøb., 2 Depecher, den 1., at han vilde rejse, hvis hans Læge tillod det paa Grund af hans daarlige Øjne, den anden, at han vilde rejse strax. Fra Johansen Svar, at han vilde begive sig paa Rejsen og søge Audiens hos Kongen. Senere paa Dagen Brev fra Carlsen, at hans Venner havde fraraadet hans Indtræden i Ministeriet, medmindre der indkaldtes en Constituante for Kongeriget og Slesvig for at hæve Stemningen til den til Omstændighederne svarende fornødne Højde. Monrad sendte derefter Bud efter Departementschef i Indenrigsministeriet Nutzhorn⁵, hvem han kjendte som et klart og skarpt Hoved fra den Tid, han havde været Indenrigsmini-

¹ C. Fr. Simony, Stiftamtmand over Sjælland, havde været Kultusminister 1852—53 og Justitsminister 1854—59. Medlem af Rigsraadet.

² C. (K.) H. With, Monrads Efterfølger i Embedet.

³ H. Hage, Byfoged i Stege, Medlem af Rigsraadet, national-liberal.

⁴ Chr. Th. Engelstoft, siden 1851 Biskop i Fyns Stift.

⁵ C. L. V. E. v. Nutzhorn.

ster, og tilbød ham Indenrigsministerportefeuil., hvilken han modtog. Fra Engelstoft indløb Svar, at han modtog Kaldelsen paa visse pekuniære Vilkaar. Monrad gik ind paa dem og bad ham indfinde sig i Kjøbhv. næste Formiddag. Casse havde indfundet sig og erklærede sine Ytringer fra forr. Dag for en Følge af øjeblikkelig Modløshed. Efter at have sovet paa dem, tog han sit Afslag tilbage. Fra Amtm[and] Johansen kom der Spørgsmaal om, hvorledes han skulde forholde sig, da han ved Ankomsten til Flensborg havde erfaret, at Kongen ventedes der. Monrad svarede ham, at Kongens Reise var opsat til Ministeriet var konstitueret. Han bad derfor Johansen om strax at reise til Kjøbenh., men Johansen svarede med et bestemt Nej og med den Erklæring, at han vilde begive sig tilbage til Husum.

Kongen havde villet reise til Hæren i lang Tid, og hans Reise var ordnet for længst. Hans milit[ære] Omgivelser trængte paa denne Rejse, da de sagde, at Stemningen mod ham ikke var god i Hæren, eftersom han ikke saaledes som Frederik VII havde sagt Farvel til Tropperne, som da tog fra Kjøbhvn. Kongen ventede kun paa Minist. Dannelse, og den 30 havde han kaldet Monrad og sagde ham han vilde reise om Aftenen, i det han mente, at Ministeriet kunde konstituere sig, som det var. Dette erklærede Monrad imidlertid, at nok han, men ikke hans Kolleger vilde, og Kongens Afreise maatte derfor opsættes. Denne Dags Formidd. havde Monrad havt den bekjendte Samtale med Wodehouse og Ewers¹.

Den 31. Dec. om Formiddagen indfandt H. Hage sig, men da havde Casse taget sit Afslag tilbage. Monrad henstillede til ham, hvem han mente at Fædrelandet for Øjeblikket var bedst tjent med som Justitsminister og H. Hage svarede strax med Hensyn til de forberedte Lovudkast: Casse. Engelstoft kom

¹ Ved denne Lejlighed henstillede Wodehouse og Ewers til Monrad at fremsætte Forslag om Sammenkaldelsen af en Konference. Monrad gav Tanken sin personlige Tilslutning, men mindede om, at hans Ministerium ikke var færdigdannet endnu. Derimod erklærede han, at en Ophævelse af November-Forfatningen ikke var gennemførlig (Engelsk Blaabog: Denmark and Germany IV, No. 592).

denne Formiddag, men det viste sig, at der var en Misforståelse tilstede med de pekuniære Betingelser. E. havde villet beholde Bispestolens Indtægter jævnsides med Ministergagen mod at lønne en Vikarius. Dette fandt Fenger aldeles utilbørligt, og det gav Anledning til nye Ubehageligheder [?], da Monrad havde forstaaet Engelstofts Betingelser saaledes, at Bispestolen skulde være ham sikret igjen, naar han ophørte at være Minister.

Som disse Forhandlinger stode paa, indfandt Tietgen¹ sig, som havde været i Frankrig og England i en Mission angaaende Kjøbet af et Pantserskib.

Hermed forholdt det sig saaledes, at der i Glasgow byggedes et Skib, som Preussen sagdes at have Ret til at købe indtil 1. Januar; men dersom Kontrakt til den Tid ikke var afsluttet med Preussen, vilde vi faa Adgang til at købe det. Tietgen erklærede, at Underhandleren havde givet ham et bestemt Tilsgagn om at ville lede Underhandlingerne med Preussen saaledes, at de strandede, dersom vi vilde give en Sum rigtignok flere Hundrede Tusind Daler over Skibets Værdi, for det, og vi bestemte os strax. Skibet var for stort til vor Dok (og for dybt til vore Farvande), men den vordende Marineminister erklærede, at hvis Preussen blev Ejer af dette Skib, vilde det kunne bortfejle alle vore Skibe fra Havet og være Herre til Søs. Det blev efter denne Erklæring anset nødvendigt endnu samme Dag at købe Skibet, hvorfor Ministeriet hurtigst maatte dannes.

Kongen havde imidlertid overtalt Simony til aldeles interimistisk at indtræde i Ministeriet. Monrad tiltænkte ham Kultusministeriet, naar enten Casse eller Nutzhorn vilde overtage det slesvigske Ministerium, men da ingen af dem vilde det, maatte Simony interimistisk overtage slesv. Minist. Og Monrad bevægede nu Engelstoft ved at gaa ind paa hans Fordringer for Januar Maaned til at overtage Kultusm. Kl. 4¹/₂ præsenteredes Kabinettet for Kongen og om Aftenen rejste Kongen med Extratog til Hæren. Monrad fulgte ham til Korsør og videre².

¹ Privatbankens Direktør.

² Monrad fulgte Kongen til Nyborg.

I Kongens lille[?] Koupé udviklede Monrad, hvad der politisk burde [?] gøres (Wodeh[ouse's] og Ewers's Program). Et Forslag til at give Hall Elefantordenen og Lehmann Storkorset fandt ikke Kongens Billigelse. Ombord mellem 1 og 2 (Monrad havde anmodet Løvenskjold¹ om at sørge for, der var Champagne ombord) udbragte Kongen en Skaal for Danmark, Monrad en for Kongen. Saaledes endte 1863.

Kongens og Monrads Forhold til Danevirkes Rømning.

Mandag Aften [1. Febr.] blev Kongen tilbage i Slesvig med Oberstl. Dahl² og Monrad. Spiste sammen til Middag. Længere hen paa Aftenen indfandt Hegerm[ann] Lindencrone sig.

Da Monrad mærkede, at hans Nærværelse udøvede en tryk-kende Indflydelse, fjærnede han sig, uden at Kongen holdt ham tilbage. Monrad nærede ingen Tvivl om at Danevirkestillingens Uholdbarhed var Gjenstand for deres Samtale.

Den 2. Febr. red Kongen med Hegermann-Lindencrone til Danevirke og havde en Samtale der med du Plat³, medens Monrad besøgte sin Søn⁴ i lille Rejde. Kongen ytrede ikke et Ord om Stillingen til Monrad.

Den 3. Febr. vare Kongen og Monrad sammen i Mysunde. Paa Hjemvejen hørtes Skud. Fra Gottorp saas Ild fra fjendtl. Kanoner. Kongens militære Omgivelser troede Stillingen omgaaet fra Hadeby Nor. Man lod Hestene sadle. Paa Hjemvejen havde Kongen mødt de Meza⁵, der gjorde sin sædvanlige Spadseretur, men som undgik videre Samtale — rimeligvis af Frygt for Træk. Tager Melding fra Hovedk[varteret] derom. En Adjutant afsendtes til Hovedk. Meldte tilbage, at en Rekogno-

¹ Hofmarskal C. L. Løvenskiold.

² I. C. Dahl, stedfortrædende Generaladjutant f. Hæren.

³ Generalmajor P. H. Cl. du Plat, Chef f. 2. Division.

⁴ Viggo Monrad, dengang Reserveløjtnant.

⁵ Generalløjtnant Julius de Meza, kommanderende General.

scering var sket ad Breckendorfvejen, og var stødt paa overlegen Styrke.

Derefter besøgte [man] Skandserne 1 og 2.

Ved Middagsbordet aftalte Monrad med Grev Ahlefeldt¹, at han uopholdeligt skulde meddele, naar Kongens Afrejse ansaaes for ønskelig af Generalkommandoen. Kauffm[ann]² havde ytret, at han ansaa det rigtigst man laa med Klæderne paa.

Kl. 12¹/₄ Natten til d. 4. Monrad vækket af en Tjener, der meldte, at Dahl ønskede en Samtale. Han klædte sig paa og ventede en hel Time paa ham, der var inde hos Kongen. Da han kom, gjorde han indtrængende Forestillinger om, at Monrad burde gribe ind og bevirke Stillingens Opgivelse³. Den var uholdbar, hele Hæren vilde blive ødelagt. Paa Konsejlspræsidenten hviler Ansvar. Han var den eneste ansvarlige paa Stedet, paa hans Hoved kom Danmarks Ulykke. Gen. Kommandoen havde misforstaaet Instruksen. Monrad svarede, at han ikke burde paa tage sig noget Ansvar i rent militære Spørgsmaal, at Kongens Person ikke burde indblandes, at Øjemedet med hans Rejse var at forhindre en saadan Indblanding og værne om Kommandoens Beslutningsfrihed. Hermed endte Samtalen, om hvilken Monrad skrev⁴.

»Jeg nægter ikke, at jeg altid selv har næret den største Tvivl om Danevirkestillingens Holdbarhed, og at disse Tvivl vare blevne til Ængstelse ved at see Troppernes Udmattelse. Den halve Time, i hvilken Samtalen med Dahl varede, er maaske den pinligste i mit Liv. Jeg foreslog siden Kongen, at han skulde give Dahl Prædikat af Konsejlspræsidentens Bøddel«.

Et Punkt i Samtalen havde vakt Monrads Opmærksomhed,

¹ Premierløjtnant Ahlefeldt-Laurvigen, Ordonnansofficer ved Overkommandoen.

² Oberst H. Kauffmann, Stabschef ved Overkommandoen.

³ I Marginen tilføjet: Kontrasignere en Ordre fra Kongen til Rømningsen.

⁴ Hvor? P. Vedel opfatter det i sin »Fremstilling af Danmarks Udenrigspolitik 1858—64« (dette Afsnit utrykt — R.A.) som en Dagbogsop-tegnelse, men Monrad førte ikke Dagbog. Har C. Th. Sørensen tænkt paa andet end hans Diktater?

nemlig at Gen. Kommandoen skulde finde Instruxen utydelig. Han kjørte derfor uopholdelig til Kauffmann, der var paa Kontoret. Stuerne fulde af sovende Mennesker. Kauffmann paaklædt og ytrede sig ordret, som Monrad offentlig har udtalt¹. Her skal tilføjes, at Kauffmann ytrede sin Misfornøjelse med 1. Regiment. Danske Hær er ikke som i 1848, er gaaet tilbage.

Da Kauffmann ytrede Ønske om Kongens uopholdelige Afrejse, søgte Monrad Audiens hos Kongen, der modtog ham liggende paa Feltseng. Ved Siden af hans Seng stod et lille Bord, hvorpaa laa det nye Testamente. Monrad søgte indtrængende at formaa Kongen til uopholdelig at rejse. Kongen vilde have Opsættelse til Kl. 4. Monrad anførte, hvor uheldigt det vilde være, om han rejste samtidig med Angreb. Kongen gav efter. Samtalen med Dahl ikke berørt. Idet Monrad forlod Stuen sagde Kongen: De har Ret, Kommandoen maa tage en fri Beslutning. Rejsen skete først 3¹/₂.

I Flensborg Torsdag d. 4. satte Monrad et lille Krigsraad, bestaaende af Irminger², Dahl og Moltke³, for at raadslaa om Kongens videre Rejse. Kongen havde stor Lyst til at blive i Nærheden af Kampens Skueplads, her vilde han beholde to Adjutanter hos sig og med dem ride snart til et andet Sted af Danevirke. In subsidiens vilde han gaa til Glücksburg og havde til den Ende ladet Forvalteren hente. Der er ikke det fjærneste Spor af, at Nogen havde en Anelse om den samme

¹ I Rigsdagen 7. Februar 1864. Monrads Gengivelse af Samtalen er fyldigst i hans Tale i Landstinget: »Jeg henvendte mig . . . til Stabschefen og spurgte ham hvad han ansaae for at være det Rigtige i Armeens Interesse [m. H. t. Kongens Tilstedeværelse] . . . Stabschefen erklærede da for mig, at han maatte ansee det for rigtigt, at Kongen forlod Slesvig . . . Den sidste Nat, vi vare i Slesvig, havde jeg en Samtale med Stabschefen. Han erklærede for mig, at det var hans bestemte Formening, at der burde gjøres en alvorlig Modstand ved Slesvig. Jeg spurgte ham om der var noget Punkt i hans Instrux, hvorom han var i Tvivl, da det var blevet sagt, at dette skulde være Tilfældet. Han erklærede for mig, at der var Intet i Instruxen, der var ham tvivlsomt.« (Rigsdagstidende, Forhandlinger paa Landsth. 15. Smlng. 1663—64, Sp. 395—96).

² Orlogskaptajn C. L. C. Irminger, Generaladjutant f. Søetaten.

³ Kaptajn F. A. Moltke, Adjutant hos Kongen.

Dags Aften af Krigsraadet tagne Beslutning. Man ventede en Storm samme Dag eller en af de nærmest følgende og samlede sig derfor om den Mening, at Kongen burde gaa til Sønderb[org] bese Dybbøl, Augustenborg Lazaret. Hvis Danevirke var taget, skulde han endnu forblive en kort Tid i Sønderb[org] for at styrke Tropperne, der vilde komme; ellers vende tilbage til Hovedstaden. To Timer efter var Dahl og Moltke gaaet [over til]¹ den Mening, at Kongen skulde tage [til] Glücksburg. De havde givet efter [for] Kongens varme Ønske og det var [kun] ved indtrængende Forestillinger, at Monrad formaaede ham til at tage til Sønderb[org]. Han maatte gjøre sin ministerielle Ansvarlighed giældende. Kongen beraabte sig paa sin personlige Frihed og Monrad nødtes til at ytre, at Kongens Person var den vigtigste Statsindretning. Kongen og Monrad skiltes misfornøjede med hinanden. I de første Par Mil kjørte Irminger med Kongen. Først ved en Kro anmodede Kongen Monrad om at tage Plads ved hans Side. Kongen meget nedslaaet. Det stod for ham, som han havde forladt Hæren og ikke havde villet holde sit Ord til denne, at dele ondt og godt med den. I Sønderborg Modtagelse med Hurraraab. Kongen svarede: »Det har jeg ikke fortjent«.

Natten Kl. 1 $\frac{1}{2}$ sendte Kongen Mezas Depesche til Monrad. Det øvrige bekjendt.

Kongen telegraferede fra Sønderb[org] til Meza Dagen efter, at han billigede Beslutningen.

[Monrad i København den 7. Februar 1864.]

Monrad hørte alt paa Rejsen til Kjøbh. om den voldsomme Spænding i Kjøbh. om Tumulterne i Lørdags [6. Feb.]. Kl. 6 $\frac{1}{2}$ kom han først afsted i Korsør p. Gr. af Misforstaaelse, naaede Kl. 9 $\frac{1}{4}$ Kjøbenhavn, hvor modtoges af Marineministeren. Strax op i Konseilspræsidiat, lod Budene fra forsk. Ministerier samle

¹ Et Hjørne er her afrevet i C. Th. S.s Manuskript. Teksten er rekonstrueret ved Hjælp af P. Vedels Uddrag af C. Th. S.s Notater.

sig, skrev dels selv, dels ved Sekretær Indbydelser til Kronprins, Kommandant¹, Chef for Borgervæbning². Kommandører for Hest og Fodgarde³, Politidirektøren⁴, alle Dagbladenes Redaktører, Studenterforenings Seniorat, Arbejderforeningens Formand⁵ om at indfinde sig til forskellige Tider. Tjener sendtes hjem for at meddele Ankomst hjemme og at han først efter endt Arbejde vilde komme hjem.

Kl. 10¹/₄ Ministrene. De var i ophidset Stemning. Krigs[ministeren] erklærede, at han var blevet behandlet nederdrægtigt og lod mig tydelig forstaa, at han delte den almindelige Mening, at Kongen og Monrad vare de egentlige Ophavsmænd til Rømningen. Det var ingen passende Tid til at blive fornærmet. Jeg meddelte de Grunde, der havde talt for Krigsraadets Beslutning og erklærede, at han [?] antog det for rigtigt, at man havde opgivet Stillingen. Krigsministeren forlangte sin Demission, en Hjemkaldelse af Meza og Kauffm[ann], for at afgive Forklaring, vilde efter hans Formening lede til Oplysninger, der vilde være kompromitterende for Kongen. Justitsmin. og et Par andre sluttede sig til Krigsministeren. Selv Quaade ytrede, vor diplom. Stilling var i høj Grad bleven fordærvet ved Stillingens Opgivelse, og at man nu ikke burde vente sig Hjælp. Saasnart Monrad kunde komme til Orde erklærede han, at han ansaa det rigtigt at Meza og Kauffmann hjemkaldtes i det [nævnte] Øjemed, da han var fuldkommen overbevist om, at der ikke vilde fremkomme noget, der kunde kompromittere Kongen. Man blev synlig overrasket ved denne Erklæring. Krigsm. talte ikke længer om Demission. Han telegraferede strax til Meza, Monrad til Kongen.

Under Forhandlinger[ne] vare Folk strømmede til Konseilspræsidiets Dør; de vilde tale med Monrad. Budet erklærede,

¹ Generalmajor C. A. Schepelern.

² Generalløjtnant E. P. Bruhn.

³ Henholdsvis Major F. L. G. Baron Wedell-Wedellsborg og (midlertidigt) Major J. C. Krieger.

⁴ V. Chr. Crone.

⁵ C. V. Rimestad, Medlem af Rigsdagens Folketing.

han ikke kunde holde dem tilbage. Krigsministeren, der var Ojeblikkets Yndling, gik ud og talte nogle beroligende Ord.

Ved Ank. til Konseilspr. laa et Brev fra Landstingets Formand¹ med Underretning om, at Medl. af Landstinget vare samlede i privat Møde Kl. 11 for at Monrad, hvis han vilde, kunde meddele Oplysninger. Monrad foretrak et offentl. Møde længere op paa Dagen og anmodede i. d. A. begge Thingenes Formænd² at komme til sig. Casse overbragte Besked til Landsting[et], hvor flere Medlemmer raabte »Lad ham komme strax«, medens Beck³ svarede, »lad os ikke opføre os som Dreng«. Da Formændene kom foreslog Monrad at der skulde stilles Interpellation til ham, for at han kunde faa Lejlighed til endnu samme Dag at udtale sig. Dette fandtes betænkeligt, da Interpell. kunde give *Anledning til Forhandling, der vilde blive bitter*. Enige om, at Folketh. skulde mødes Kl. 4, Landsth. Kl. 4¹/₂, for at modtage Konseilpræsidentens Meddelelse.

Komd.[anten] i Kjøb. Chef for Borgervæbning, Kmd[anten] for Hest og Fodg[arden] Politidirek[tøren] mødte samtidig. Forelagdes Spørgsm[aal], om nødvendigt at erklære Kjøbh. i Belejringsstilstand. Man var enig om dels at det var uforment dels at man savnede den dertil fornødne Militærstyrke. De holsten[ske] Tropper kunde ikke bruges uden i allerhøjeste Grad at ophidse Folket. Stemningen i Garden var tvivlsom, da enkelte af dem havde været med blandt Tumultuanterne. Takket være Borgervæbningens Indretning kan den, naar man rører Allarmtrummen først samle sig efter mange Timers Forløb, da Medlemmer af samme Kompagni laa spredte over hele Byen og dens Forstæder. Hundrede Mand vare dog tilsagte at møde i Nærheden af Christiansborg Slot for i fornødent Fald at kunne assistere p[aa] Christianshavn, hvor man efter Monrads Hjemkomst ventede Optøjer. Hovedstyrken af Politiet og Garden skulde holde Amaliegade spærret. Politidirekt[øren] ønskede imidlertid, at Dronningen skulde tage til Christiansborg Slot.

¹ Fabrikant M. P. Bruun (10. Landstingskreds).

² Folketingets Formand var Overretsassessor L. N. Bregendahl. (Viborg Amts 2.).

³ Gaardejer Aug. Beck, valgt i 11. Landstingskreds.

da han ikke ansaa det for sikkert, at det vilde være muligt at yde tilstrækkelig Forsvar ved Amaliegade. Det oplystes, at det var Dronningen selv, som havde givet Garden Ordre forrige Dag (Det havde været Politidirek[tørens] Pligt gennem Kommandantskabet at kræve Gardens Bistand).

Monrad anmodede Politidirek[tøren] om at komme igen Kl. 3 for at tage til Dronningen. Politidirektøren fandt, Monrad burde ikke [tage] hjem førend ud paa Natten.

Dagbladenes Redakt[ører] indfandt sig. Monrad fremstillede, hvad han senere udtalte offentligt, men hans Fremstilling gjorde intet Indtryk. Ploug forlangte i oprørt Stemning Krigsret nedsat over dem, der havde deltaget i Krigsraadets Beslutning. Bille¹ spurgte, om det havde været Mening[en] at forhandle med dem, i saa Fald maatte han erklære, at han ikke kunde deltage i saadanne Forhandlinger. Ploug tog atter Ordet og ytrede sig om en fjendtlig Stemning mod hele Kongehuset og bemærkede, at denne Stemning deltes af alle de tilstedeværende Redaktører. Buchheister² (Berl. Tid.) tav, kun en af Flyvepostens Redaktører³ ytrede stammende, at han ikke delte denne Stemning. Monrad svarede, han havde sammenkaldt dem for at meddele dem Oplysninger⁴ og for at sætte dem i Stand til at dømme. Hermed bukkede han for dem og lod dem gaa. Derpaa Studentfor[eningens] Seniorat, ligesaa ophidsede som Journalisterne. Frederiksen⁵ erklærede, han vilde ikke selv deltage i Optøjer, men vilde ikke gjøre nogetsomhelst for at berolige Stemningen. Dertil henholdt de andre sig. Monrad lod dem gaa.

(Naar jeg sammenholder det Indtryk, man havde gjort paa Journalist[er] og Studen[ter], med det Indtryk, som frembragtes i Rigsdagen, kan jeg ikke tilbage[holde] den Bemærkning, hvilken uhyre Forskiel der er mellem Virkningen af den private Meddelelse og den højtidelige offentlige Meddelelse).⁶

¹ C. St. A. Bille, Redaktør af «Dagbladet».

² H. C. L. Buchheister, Redaktør af «Berl. Tid.» 1861—64.

³ «Flyvepostens» Redaktører var: G. Siesby og J. Davidsen.

⁴ I Marginen tilføjet: Jeg er ikke ret i Stand hertil.

⁵ Nationaløkonomen N. C. Frederiksen, senere Monrads Svigersøn.

⁶ Er Betragtningerne i Parentesen Monrads eller C. Th. Sørensens egne?

Fra Sylvest[er] Jørgens[en]¹ et roligt besindigt Brev, hvori udtalt det Haab, at jeg ikke vilde opgive Ævred, fordi jeg maaske troede at se et Spøgelse i Vælgernes Ideer.

Kronpr[insen] indfandt sig med Adjudant². Monrad havde ønsket, han skulde deltage i Raadslagningen om hvad [man kunde] gøre for Rolighedens Opretholdelse, havde været i Kirke. Paa Tilbagev[ejen] fra Kirken havde en Mand spyttet ind i Vognen paa hans Søster. Paa Vejen op til Monrad [havde] flere skubbet til ham. Først faaet Ro, da en Stemme raabte: »Skam og Skændsel over hver den, som fornærmer Kronprinsen«. Kronprinsen ytrede intet Tegn til Frygt. Da Samtalens Genstand [var] udtømt, ytrede jeg, at han burde gøre alt for at komme til Hæren snarest muligt. Fandt saa megen mere Anledning dertil, som han selv havde Lyst dertil. Han opfattede det, som om Monrad vilde benytte hans Afrejse som et Middel til at berolige Stemningen. Lod strax Samtalen falde. Kl. var bleven 3, med Politid[irektøren] til Dronningen. Monrad frembar Politidirektørens Ønske. Bag Dronningen stod begge Prinsesserne³ og Prins Valdemar. Hun afslog med Bestemthed Forlangendet. Hun vilde blive i Hus og Hjem, hun var kjæk og fattet uden nogensomhelst Frygt. Politidirekt[øren] havde forrige Aften faaet en drøj Irettesættelse, fordi han havde tilladt Folk at samle sig udenfor hendes Bolig. Paa Henvejen havde Politidirektøren betroet mig det og var temmelig forknyt. Nu takkede hun ham i de mest smigrende Udtryk for den Kjækhed, han havde vist senere paa Aftenen og kaldte ham endog et Par Gange »Hr. Politimester«. Jeg kjørte nu *tilbage* til Christiansborg Slot med Overhofmarskalken (Oxholm) og ytrede Ønsket at være i Dronningens Nærhed om Aftenen, men han formente, at dette kun vilde bidrage til at samle Bevægelsen paa et Sted og Monr[ad] kunde mærke, at O[xholm] antog hans Begjæring grundet i Frygt for egen Sikkerhed. Mon[rad] spurgte, om han vilde paatage sig Ansvar for Kon[gelige] Families Sikkerhed, hvori han indvilgede.

¹ Gaardejer S. J., Medlem af Folketinget (Ringkøbing Amts 1.).

² Kaptajn L. Lund.

³ Dagmar og Thyra.

O[xholm] ytrede den Anskuelse, at det for at berolige Stemmningen maaske var rigtigt, at Min. indgav Demission, idet han bemærkede, at Kongen jo ikke behøvede [at] modtage den. Monr[ad] svarede, han ikke vilde vige for Gadeoptøjer, men derimod for et Mistillidsvotum af Rigsdagen.

Derfra til Rigsdagen.

Balth. Christensen¹ [ulæselige Navne].

Hjem Kl. 6.

Mezas Entledigelse [m. m.].

Kongen, der telegrafisk havde billiget Beslutningen [om Danevirkes Rømning], holdt haardnakket paa de Meza. Efterat Forhandlingerne mell[em] Kr[i]gsm[inisteren] og de Meza havde ledet til Krgsm. Begjæring om Mezas Entledigelse, fulgte den ene Udsættelse paa den anden. Han [Kongen] konfererede først med Monrad, saa med Lundbye, vilde saa afgjøre Sagen i Geh[ejme]statsr[aad].

Efter det afgj[orde]s Sagen følg[ende] Morgen med Krigsministeren, men Forh[andling] med M[arine]m[inisteren] førte til Udsættelse til Aften, og, uagtet M[onrad] da tilstede, [blev] Sagen udskudt til følg. Dag. Krigsm. og Monr[ad] følte os fristede til at opgive vor Stilling af lutter Udmattelse.

Efterat Hovedsp[ørgsnaalet] om Entled[igelsen] var afgjort, drejede Spørgsm. sig om Motiveringen. Kongen vilde ved at bifalde Indstilling[en], bifalde Motiveringen med, derved vilde han komme i Modstrid med sig selv. Dahl fandt om Sønd[a]g[en] p. [den] Udvej at lade Kongen selvstændig motivere sin Billigelse.

Rigsdagens Adresse²: I oprindelig Udkast [til Kongens Svar paa Rigsdagens Adresse stod]: »Jeg vil ikke et Slesvigholsten, jeg vil ikke løsne Slesv[igs] Forb[indelse] med Konger[iget]«.

¹ Balth. Christensen forelagde i Landstinget den motiverede Dagsorden, hvormed Mødet sluttede.

² Folketinget havde 25. Februar i Forstaaelse med Landstinget vedtaget en Adresse til Kongen, der gav Udtryk for den »Trøst og Beroligelse [det var] at see D. M. træde i den høisalige Konges Fodspor ved at hævde vor Frihed og Selvstændighed ligeoverfor Udlandets Forestillinger om Ophevelsen af Grundloven af 18de November f. A.«.

Kongen ytrede den hæftigste Modstand herimod. Vel ønskede [?] han ikke et Slesvigholst[en], men man vidste ikke, hvad Krigens Udfald kunde tvinge ham til. Han vilde ikke *binde* sig ved Tilsagn. Monrad sagde der stod ikke »aldrig«, men blot Ojeblikkets Stem[ning]. Samtalen blev varmere og varmere. Tilsidst [?] sagde [Monrad]: »Jeg havde aldrig troet, Deres Maj. var en Slesvigholstener, men efter den Modstand, De nu gjør mod offentlig at udtale, De ikke vil et Slesvigholst[en], begynder jeg at tro det!« Kongen forstod det. Spurgte om han maatte sende Bud efter Quaade. Quaade foreslog, istedet f[or] Slesvigs [?] [at sætte:] Slesvigs politiske Forbindelse med Kongeriget.

Monrad sluttede sig dertil med Indskud af Ordet »bestaaende« mellem den og politiske. *Slesvigs* den bestaaende politiske¹.

Monrad maatte have en tydelig Udtalelse for Vælgernes Skyld.

Kongen gav endelig efter, men Kongen og Monrad skiltes misfornøjede med hverandre.

Tirsdag derefter, efter at have læst Fædrel[andets] Artikel sagde Kongen: Der kan De see, jeg havde Ret. Man opfatter mine Ord netop saaledes som jeg frygtede².

---

¹ De sidste fire Ord øjensynligt en Gentagelse. Der er aabenbart her samtidig med Indskudet foretaget en Omredaktion. Den paagældende Passus i Svaret kom nemlig til at lyde: »Jeg vil ikke Ophævelsen af den bestaaende politiske Forbindelse mellem Kongeriget og Slesvig«.

² »Fædrelandets« Artikel fremkom Mandag d. 29. Februar. Det hedder her: »een Sætning i Kongens Udtalelse indeholder et tilfredsstillende Svar paa Hovedpunktet i Rigsdagsadressen. Det er den, at Kongen ikke vil Ophævelsen af den bestaaende politiske Forbindelse mellem Kongeriget og Slesvig. Dette Svar vilde lydt stærkere og mere betryggende, hvis det havde kunnet gives i positiv Form; men det er let at forstaa, at Kongen og hans Regering ligeoverfor Uvisheden af Krigens Udfald har maattet foretrække den negative Form; man kan ikke med Billighed kræve mere. Der foreligger altsaa i denne Sætning en Forsikring om, at Kongen ligesaa lidt vil gaae ind paa et Schleswig-Holstein, som paa et selvstændigt Slesvig; der foreligger en Forsikring om, at der nu ikke mere tænkes paa nogen Ophævelse af Forfatningen af 18de November . . . .

Det Tilsagn af Kongen og hans Regering, som vi gjentagne Gange har

I Samtalen om Lørdagen kom Kongen til at ytre; at han ansaa Grüne¹, Udg[iveren] af Kronen, som et Mønster paa en politisk Forfatter, hvorimod han holdt Berl[ingskes] Udtryk mod Oppositionspresen for matte.

Kronp[rinsens] sene Afrejse var begrundet i Dronning[ens] døende Moders² Sygdom. Hun vilde gjerne et Par Gange om Dagen se Kronp. Det var hende saadan en Trøst. Man frygtede at hans Afrejse skulde fremkalde en Krise hos den Syge.

Garden tilbageholdt. Kronp. og Gardens Afrejse vare Sager [?] der³ [et Par Ord ulæselige]. De tilstodes omsider.

Den 9. Marts⁵ havde Quaade med Bevægelse henvendt sig til Monrad i Overbevisningen om, at vi burde gaa ind paa en Konference.

Monrad blev ærgerlig, men bevæget til at modtage Paget Kl. 4, der meddelte at det nu var hans personlige Overbevisning at det var nødvendigt at give efter.

Han havde modtaget private Breve fra London, hvoraf han saa, at selv om Debatten i Parlamentet skulde føre til en Forandring i Ministeriet, ingen Forandring i Regeringens Holdning vilde ske.

Han mente vel at Frankrig ønsker Krig, da dets tilbageholdende Stilling ellers ikke kunde forklares (Dotézac havde endnu ikke faaet Instrux), men han troede der bestod Forb[in-delse] mell[em] England og Frankrig og at vi vilde blive offrede tilsidst.

Monrad fastholdt Base som Betingelse for Konference⁵.

tilladt os at kræve . . . have vi altsaa faaet ved dette Svar. — Ploug synes at have haft noget Kendskab til Svarets Fødselsveer.

¹ J. P. M. Grüne, tidligere Redaktør af «Kjøbenhavnsposten», en af Konservatismens voldsomste Penneførere.

² Landgrevinde Charlotte. — Hun døde 28. Marts 1864.

³ Det drejer sig sandsynligvis om Kronprinsens Afrejse til Hæren (Jydske Hovedkvarter) 8. Marts og to Gardekompaniers Landgang og Recognoscering i Øst-Holsten.

⁴ Ovenover er skrevet: kom engel[ske] Gesandt[?] for at trænge paa.

⁵ c: at Tilsagnene fra 1851—52 skulde være Basis for den kommende Konferences Forhandlinger.

Preussen og Østrig havde begyndt Krig i Overenskomsternes Navn, der vare afsluttede 1851, 52, og vi maatte derfor antage, at de ikke havde noget imod, at disse Overenskomster blev Konferencens Basis. Paget erklærede sig da ogsaa tilfreds, naar Regeringen vilde give dette Svar, skjønt han helst ønskede Basis uomtalt.

Monrad lovede bestemt Svar, naar Sagen var forhandlet i Minister[raad] men her forlangte Casse og Nutzh[orn] Demission, hvis Konferencen modtoges. M[arine]m[inisteren] mente Danmark let kunde faa Vaabenstilst[and] 3 Vinter [ulæseligt] i Steden for 3 Sommer [ulæseligt]. Vaabenhvilespørgsmaalet vilde Monrad lade være afhængig af Krigsm[inisteren] og M[arine]m[inisteren]. Krigsm. havde intet mod en 4—5 Ugers Vaabenstils. Marineminist. [udtalte sig] derimod. Endelig Afgørelse: man ønskede ingen Vaabenstilstand.

End[elige] Afgj[ørelse] opsattes til næste [Møde]. Kon[ference] vilde Monrad ikke have under Rigsdagens Samling.

Følgende Fremgangsmaade aftaltes mellem Monrad og Quaade, at gaa samlet til Paget og gøre ham bekjendt med Still[ingen] og erklære, at [den] danske Regering ikke før Rigsdagens Slutning kunde afgive¹ [form²]elt Svar og at de først vilde vide om Frankrig havde tiltraadt Forslaget.

Paget meldte at D[an]m[ar]k havde modtaget Konferen[cen] [paa²] Basis af Forpligtelserne fra 1851 og 52, og paa Betingelsen, at de [vid²]ste, om Frankrig deltog.

Ministeriet bifaldt det. Kongen havde bifaldet det før i Gehejmestatsraad.

Den 16. kom Paget op til Monrad og Quaade, forelæste Depechen fra 9.³

Russel ønskede Svaret til om Torsdagen. Quaade havde gjort et Udkast, hvori Basis ikke var udtalt, han satte den til. Han var inde hos Kongen og kom tilbage med Besked, at Kongen vilde have Vaabenstilstand.

¹ Her mangler et Hjørne af Manuskriptbladet.

² Hjørne af Manuskriptet afrevet.

³ Drejer sig om Russells Depeche til Paget 9/3 1864 (Denmark and Germany N° 1140 smlgn. H. T. 3. IV, 615—16).

Monrad gjorde Vaabenstilst[and] til et Kabinetsspørgsmaal. Kongen fastholdt ikke sin Formening.

Søndag d. 13. Marts kom Marineministeren til Monrad og ytrede Betænkeligheder ved den øster[rigske] Flaades Ankomst¹.

Gik vi ind paa Konferencen, kunde vi haabe; at England dog vilde forhindre østerr. Flaade fra at komme ind i Kattegat.

Grund til ikke at gaa ind paa Vaabenstilstand; thi øst[errig-ske] Flaade vilde saa i Ro og Mag lægge sig i Kielerhavn.

Søndag Aften var Monrad hos Hamilton² for at sige Farvel. Han fremhævede endnu for ham en Gang en Maade, hvorpaa en Sammensmeltning af Dynastierne kunde finde Sted.

Björnstjerna³ var i Dagligstuen og traadte ind. Til ham fremstillede Monrad at der var en Lejlighed for [en] svensk Regering til for godt Kjøb at lægge sin Sympathi for Dagen.

Vi kunde kun afse to Fregat[ter] foruden den Korvet, der var i Uorden til [at møde] østrg. Flaade.

Formaa Deres Regering til ikke at tilstede øster. Flaade Adgang ind i Kattegat og sig, De vil modsætte sig den med Magt.

Den Erklæring vil gjøre Nytte.

Björnstjerna⁴ skrev til Manderström i Christiania⁵.

Hamiltons Rejse til Als⁶.

Plougs til Christiania⁷.

¹ Den Del af den østrigske Eskadre, der var længst fremme, (Fregatten »Schwarzenberg« og Kanonbaaden »Seehund«) naaede først Dagen efter til Gibraltar.

² Den svensk-norske Gesandt Grev Henning Hamilton havde længe ønsket at forlade København. Nu var hans Efterfølger O. M. Fr. Björnstjerna ankommet.

³ Se foregaaende Note.

⁴ Navnet skrevet to Gange.

⁵ Den svenske Udenrigsminister Grev Manderström var fulgt med Kong Karl XV til den overordentlige Stortingssamling, der begyndte 15. Marts. Her modtog han en Depeche fra Björnstjerna af 14. Marts 1864, hvori Gesandten refererede Monrads Anmodning om Hjælp, men ikke hans politiske Motivering af den. (Svenske R.A.).

⁶ Hamilton, der nu var Privatmand, havde i tredje Uge af Marts været ved Hæren for personlig at lære Forholdene at kende.

⁷ Ploug var i Slutningen af Marts i Christiania for under Kong Karls Ophold at virke for Skandinavismen.

Kongen til Hæren¹.
Björnstjernas Svar².
Grev Doria³.
Rigsdagens Slutning⁴.
Rolf Krake⁵ (ostr. Flaade.).

¹ Kong Christian var ved Hæren (Als, Dybbøl, Fredericia, Mors) fra 22. til 29. Marts.

² 18. Marts havde Manderström instrueret Björnstjerna om at sige, at hvis Sverige-Norge lukkede Kattegat for den østrigske Eskadre, betød det Krig, og noget saadant kunde De Forenede Riger kun indlade sig paa i Forstaaelse med England og Frankrig (Svenske R.A.).

³ Den italienske Gesandt.

⁴ 22. Marts.

⁵ Det nye Panserskibs Ydeevne og Indsats droftedes allerede stærkt.